

Hisayasu Nakagawa & Jochen Schlobach (red.), *L'image de l'autre vue d'Asie et d'Europe*, Études internationales sur le dix-huitième siècle 9, Paris : Honoré Champion éditeur, 2007. (326 s.)

Denna acta-samling utgör med sina 24 olika bidrag en läsvärd introduktion till ämnet Europa och Fjärran Östern under upplysningstiden. Boken bygger på föredrag från två kollokvier, organiserade av det japanska Kawai-institutet respektive det japanska Sällskapet för 1700-talsstudier. Ett decennium har hunnit förflyta sedan det första av dessa båda forskarmöten ägde rum, i Nagoya 1997. Det andra, som egentligen var ett så kallat exekutivmöte med delegater från olika medlemsländer i The International Society for Eighteenth Century Studies (ISECS), avhölls nästföljande år i Kyoto. Samlingen har redigerats av professorn vid universitetet i Kyoto Hisayasu Nakagawa, tidigare chef för Nationalmuseet i Kyoto, ordförande i det japanska Sällskapet för 1700-talsstudier och vice ordförande i ISECS, och av framlidne professor Jochen Schlobach vid universitetet i Saarbrücken, tidigare ordförande i såväl det tyska som det internationella sällskapet.

ISECS, som från början bara omfattade några få europeiska länder, är numera ett världsomspännande nätverk, dit även Japan, Kina och Sydkorea anslutit sig. I ett tillägg till förordet påpekar Hisayasu Nakagawa att den öppning som skett gentemot dessa asiatiska länder i huvudsak är Jochen Schlobachs förtjänst, liksom det faktum att boken nu omsider kunnat utkomma i sällskapets serie internationella 1700-talsstudier.

Det har sitt särskilda intresse att flertalet av de medverkande forskarna valt att skriva på franska (19 bidrag, innefattande 3 från Kina och 8 från Japan), medan endast ett fåtal använt engelska (5 bidrag, samtliga från europeiska deltagare i exekutivmötet). Detta kan förstas avfärdas som en reflex av franskans starka ställning under just det studerade tidevarvet, ett slags yttre manifestation av 1700-talsforskarnas speciella frimureri. Men det kan i en tid då franskan fått en renässans som ett av de ledande EU-språken också vara värt att påpeka att det nästan bara är svenska historiker som tenderar att uppfatta bruket av detta språk i internationella sammanhang som en anakronism.

På 1700-talet bedrev Japan handel endast med Kina och Holland, och detta via sin enda öppna hamn, Nagasaki. Kina var likaledes vid denna tid ett i princip slutet land, trots närvaron av ett antal jesuitiska missionärer, huvudsakligen i Beijing. Korea utgjorde i sin tur ett så gott som okänt territorium för Europas folk och nämns över huvud taget inte i exempelvis Diderots och d'Alemberts *Encyclopédie*. Först under de senaste årtiondena har ett vetenskapshistoriskt intresse vaknat för att konfrontera den traditionella, etnocentriska självbilden i »Öst» respektive »Väst» med »den Andres» uppfattning, tack vare arbeten som *Chine et christianisme* av Jacques Gernet (1982) och *Des Lumières au comparatisme. Un regard japonais sur le XVIIIe siècle* av Hisayasu Nakagawa (1992).

Det första av de båda kollokvierna, det i Nagoya, ägnades främst åt övergripande aspekter på konfrontationen mellan två världsdelar med radikalt skilda kulturer. Jacques Proust inleder sin artikel om *les passeurs culturels*, »kultursmugglarna» (detta hedersepitet åsyftar i första hand jesuitiska missionärer), med att påminna om det tekniska framsteg det innebar när portugisiska sjöfarare på 1600-talet lyckades reducera det tidsmässiga avståndet mellan Lissabon och Nagasaki till två år. På 1700-talet gick det redan dubbelt så fort, något vi påmindes om när en rekonstruerad svensk ostindiefarare genomförde sin jungfrutur Göteborg–Guangzhou (Kanton) och åter inom samma tidsram, åren 2005–2007. Men snabbhet var ingen prioritet i sig. På sin väg till Japan stannade Uppsalabolantisten Carl Peter Thunberg tre år i Kapkolonin för att utforska dess flora och för att lära sig holländska, och dessutom några månader i Batavia (Indonesien). Som exempel på en resenär vars resa verkligen drog ut på tiden men som ändå till slut nådde målet nämner Proust prästen, kompositören och orgelmakaren Teodorico Pedrini, som avreste från Rom med destination Beijing år 1701. På grund av en storm utanför Kanarieöarna hamnade han i stället i Sydamerika och nådde slutstationen först efter tio år, alltså 1711.

Jochen Schlobach ger i sitt bidrag Voltaire äran av att ha varit den förste som eftersträvat en i verklig mening universell 1700-talsforskning. Stödd på den föregående generationens uppgörelse mellan *anciens* och *modernes* vågade den store filosofen bryta med den hävd-

vanne och ensidiga antikdyrkan och plädera för en mera relativistisk uppfattning. Han bröt med den gamla, cykliska historiesynen, hyllade framstegstron och sökte kunskap och inspiration i studiet av Asiens gamla kulturländer.

Michel Delon erinrar i en studie över »den orientalska grymheten» om hur Montesquieu i *L'Esprit des lois* (1748) en gång beskrev Japan som ett typiskt exempel på en despoti, med fruktan som bärande princip. De japanska lagarna gick enligt den store rättshistorikern så långt i stränghet att de ofta inte kunde tillämpas. Därigenom motverkade de sitt eget syfte och systemet hotades av sammanbrott. Delon behandlar också utförligt Montesquieus efterföljare, upplysningsmannen Jean Nicolas Démeunier, som var upphovsman till *L'Esprit des usages et des coutumes des différents peuples* (1776 och 1785). Démeunier borrade djupare än sin lärare och såg grymheten som en allmänmänsklig instinkt, inte som något som kunde övervinnas genom byte av statsskick.

Hisayasu Nakagawa bidrar med en kartläggning av hur europeiska historiker uppfattat den slutenhet mot främmande makter som karakteriserade det gamla Japan. Vid sin genomgång av ett antal klassiker – från den tyske läkaren, botanisten och forskningsresanden Engelbert Kämpfer, via Voltaire, Rousseau, Diderot och abbé Raynal, fram till Kants filosofiska »utkast» *Zum ewigen Frieden* (1795) – finner han, kanske överraskande, att dessa genomgående bedömt isolationismen som något som i huvudsak varit till fördel för den japanska nationen.

Zhang Zhilian betonar i sitt bidrag att en jämförelse mellan europeisk, i synnerhet fransk, och japansk eller kinesisk upplysning inte är möjlig, om man inte medger en synnerligen uttänjd kronologi för de senare. I Kina och Japan är det enligt Zhilian en vedertagen uppfattning att upplysningstiden även omspänner 1800- och 1900-talen. Detta kan knappast förvåna med tanke på den långsamhet varmed kulturella impulser spreds i äldre tid. Jakob Christensson har ju exempelvis velat förlägga den svenska upplysningens hitre gräns till mitten av 1800-talet.

Meng Hua, som tidigare, under René Pomeaus handledarskap, lagt fram avhandlingen *Voltaire et la Chine*, finner att upplysningens viktigaste gåva till mänskligheten är ett öppet sinnelag och en uppvärdering av »l'altérité», förmågan att se och ta till sig den Andres uppfattning. Under en tid då Europa upptäckte den icke-kristna kulturen och erkände nödvändigheten av en

relativistisk bibeltolkning, insåg kinesiska lärde å sin sida att »Mittens rike» inte nödvändigtvis var världens centrum. Från Kina förmedlades till och med viss västerländsk vetenskaplig litteratur till Japan. Men under 1800-talet övertog Japan rollen som mellanhand i det öst-västliga informationsutbytet. Kina drabbades då av de båda »opiumkrigen», medan Japan gradvis öppnade sig för omvärlden.

Gao Qiang beskriver hur den kinesiska trädgårdskonsten nådde stor spridning i Europa, i första hand i England, tack vare män som William Temple och William Chambers. Ett mera isolerat exempel på påverkan i motsatt riktning är den europeiska trädgård i rokokostil, nu försvunnen, som kejsar Qian Long under åren 1747–1760 lät bygga med hjälp av italienska, franska och böhmiska jesuitiska arkitekter.

Efter de nämnda tre kinesiska forskarnas bidrag följer sex japanska. Nobuo Horiike presenterar den under 1600- och 1700-talet i Väst gängse föreställningen att den kinesiska kulturen egentligen var av västerländskt ursprung, och den motsatta uppfattning som samtidigt var gällande i Kina. Båda dessa teorier kunde så småningom vederläggas, men författaren vill framhålla deras betydelse som historiska företeelser. Tatsuo Hino visar hur Japans isolering under Edo-tiden och avsaknaden av kontakt med främlingar kunde leda till en litterär heroisering av personer med utländsk bakgrund. I sin egenskap av halvt mytiska väsen kunde sådana tillskrivas näst intill övernaturliga egenskaper, såsom modet att göra politisk revolt. Naohiro Asao analyserar den sociala maktförskjutning som ägde rum i 1700-talets Japan. Det politiska initiativet förflyttades vid denna tid gradvis nedåt till en ny medelklass, där de lägst rankade medlemmarna av krigarkasten, adeln, kunde möta de mest ansedda inom affärsmannaskräet, på liknande sätt som i revolutionens Frankrike. Denna europeiska parallell görs dock aldrig explicit i artikeln, utan författaren stannar vid ett inomjapanskt perspektiv.

I de närmast följande uppsatserna ger först Kiyoko Ida en presentation av Ôta Nanpo, en intellektuell från Edo-tiden. Motoichi Terada analyserar hur det konfucianska visdomsbegreppet, *Taichi*, tolkas i en japansk encyklopedi, *Yume no shiro* (»I stället för drömmar»), redigerad av den samtida köpmannen och upplysningsmannen Yamagata Bantô. Shin'ya Ida, slutligen, skildrar en företrädare för den europeiska upplysningens idéer i det tidigmoderna, sena 1800-talets Japan, Nakae Chomin.

Under det andra kollokviet, i Kyoto, behandlades ämnen av mera specifik natur såsom bilden av Japan och Kina i europeiska skönlitterära och vetenskapliga verk. Alla bidragslämnare utom Hisayasu Nakagawa – som framträdde även vid detta tillfälle, med en rapport från ett konsthistoriskt detektivarbete – var här av europeiskt ursprung, och följderna har blivit att det är västerländska perspektivet som dominerar.

Sålunda ger Sergej Karp exempel på hur man i de ryska versionerna av abbé Raynals *Histoire des deux Indes* resonerade kring kinesisk politik. Hans-Jürgen Lüsebrink talar om översättarens egen roll som kritiker och historiker, hur en sådan exempelvis kunde förfara för att tillrättalägga bilden av Fjärran Östern i de tyska översättningarna av *Histoire des deux Indes*. Jochen Schlobach fördjupar sig i bilden av Japan i de tyska och franska 1700-talsencyklopedierna. Svensken Tomas Anfält, numera bortgången, presenterar Linnélärjungen Carl Peter Thunbergs resa till Japan.

Uppfattningen att Europa även kulturellt var splittrat i en östlig och en västlig, sinsemellan väsensskild del hade etablerats under 1700-talet och uppamade hos vissa östeuropeiska tänkare och författare en särskild känsla av frändskap med Orientens länder. Tre östeuropeer, Mihaela Mudure, Raia Zaimova och István György Tóth, låter sina läsare ta del av i tur och ordning en rumäns, en bulgars och en ungrares syn på Österlandet och på upplysningstidens historiografi. Marian Skrzypek beskriver den europeiska upplysningstidens syn på Konfucius-gestalten. Simon Davies analyserar irländaren Arthur Murphys teaterstycke »The Orphan of China» och diskuterar graden av dess ofta hävdade beroende av Voltaires berömda homonyma pjäs »L'orphelin de la Chine».

Uta Janssens anknäver till de mera övergripande motiv som behandlades i Nagoya med ämnet Öst som spegelbild av Väst. Hon visar hur den engelske författaren Tobias Smollett i Swifts anda projicerade den politiska satiren av sitt hemland på Japan, ett land som han såg som en geografisk och klimatnässig pendang till Storbritannien. Japanerna blev därmed, politiskt och mentalitetsmässigt, ett slags asiatiska briter, utmärkta av »integrity, plain-dealing and manly vigour». Kina och kineserna fick på liknande sätt motsvara Frankrike och fransmännen, och deras mest framträdande drag var »dissimulation, complaisance and effeminacy». Föga oväntat med tanke på Smolletts egen nationella hemhörighet utföll alltså jämförelsen till de förras fördel. Det faktum att satiren formellt handlar

om Orienten var nog i grunden oväsentligt för Smollett och hans samtida. Men texten talar också mellan raderna. En postkolonial forskare som den av Janssens själv – och mera utförligt och polemiskt även av Mudure – åberopade Edward Said kunde inte ha sagt det bättre: orientalismen framstår redan på 1700-talet som ett verktyg för förfärligande och dominans och finns egentligen bara i den västerländske betraktarens öga.

Sven Björkman

Robert Rix, *William Blake and the Cultures of Radical Christianity*, London: Ashgate, 2007. (192 s.)

Konstnären och poeten William Blake deltog i den nybildade Swedenborgförsamlingen i London 1789, men han blev bara kvar några månader. Han kom snart att ta avstånd från det systematiska, rationella i Emanuel Swedenborgs läror. Allra tydligast lägger man märke till Blakes intensiva Swedenborgsläsning i den satiriska *The Marriage of Heaven and Hell* (ca 1790) där han också uttryckte sitt missnöje med dennes läror. Titeln anspelar på Swedenborgs *De celo et ejus mirabilibus, et de inferno* (1758), som på engelska kallas just *Heaven and Hell*. Det står dock helt klart att Blake inte bara tog intryck av Swedenborgs visionära tänkande, utan också att dennes lära fortsatte att ha inflytande på hans senare verk.

Robert Rix, verksam vid institutionen för engelska, germanska och romanska språk vid Köpenhamns universitet, har studerat Blakes religiösa tänkande i *William Blake and the Cultures of Radical Christianity*. Med radikal kristendom menar han radikal i ordets 1700-talsbetydelse, det vill säga att »gå till roten med» något, att se till det väsentliga och fundamentala. Rix undersöker närmare bestämt förhållandet mellan den religiösa radikalismen och olika sociala och politiska idéer i tiden. Fokus ligger på 1790-talet och Blakes så kallade »tidiga period». Den swedenborgska Nya Jerusalems Kyrka, menar han, är av särskild betydelse vid bedömningen av Blakes radikala kristendom. Swedenborgianismen spelar således en central roll i undersökningen av sambandet mellan radikal religiositet och radikal politik. Swedenborgarna utgjorde så att säga en subkultur ur vilken Blake och andra hämtade väsentliga idéer och teman. Rix har orienterat sig väl i den näst intill ogenomträngliga snårskogen av Swedenborglitteratur,